

Dags att återuppta samarbetet mellan läkare och konstnärer?

Från renässansen fram till slutet av 1800-talet var kunskaper i anatomi en förutsättning för måleri och skulptur

■ August Malmströms målning »Professor Carl Curman håller anatomilektion» kom till under den plastiska anatomin (målaranatomin) blomstringstid vid Konstakademien i Stockholm i slutet av 1800-talet, en höjdpunkt i samarbetet medicinare–konstnärer.

Från modernismens genombrott i början av 1900-talet minskade konstnärernas intresse för anatomin. Professuren i ämnet degraderades till en vanlig lärartjänst 1938, och 1973 försvann anatomin från kursplanen. Då hade konstnärernas syn på kroppen sedan länge ändrats. »Konsten krävde inte längre anatomiskt korrekta figurer, ja knappast några mänskliga varelser alls» [1].

Kunskaper i anatomi hade alltifrån renässansen varit en förutsättning för måleri och skulptur. Konstnärer som Michelangelo och Leonardo da Vinci spelade en viktig roll för den medicinska anatomiens

utveckling eftersom deras skisser av kroppen byggde på (förbjudna) obduktioner. Andra illustrerade medicinska anatomiböcker och skapade écorchés, dvs naturalistiska modeller av en kropp utan hud. Andreas Vesalius – den förste som 1543 beskrev människokroppens byggnad i huvudsak korrekt – anlät konstnären Jan Stephan van Calcar (av Tizians skola) som illustratör. Deras verk blev grundläggande för både läkarnas och konstnärernas utbildning under omkring 250 år [2].

I 1800-talets Sverige måste konstnärerna kunna sin anatomi, både för att övnings-teckna efter levande modell och för att gestalta de komplicerade scener med känsloladdat innehåll som krävdes i bl a den svenska konstakademiens tävlingar. Enligt akademiens stadgar från 1773 skulle professorn i ämnet undervisa om senor, muskler, leder osv, men också om

människokroppens mått, proportioner, »dess allmänna och Partikuliera rörelser, Ponderationer (balansen) uti ställningar, Physionomien eller Siälens Passioners Expression (dvs ansiktets uttryck)» [1].

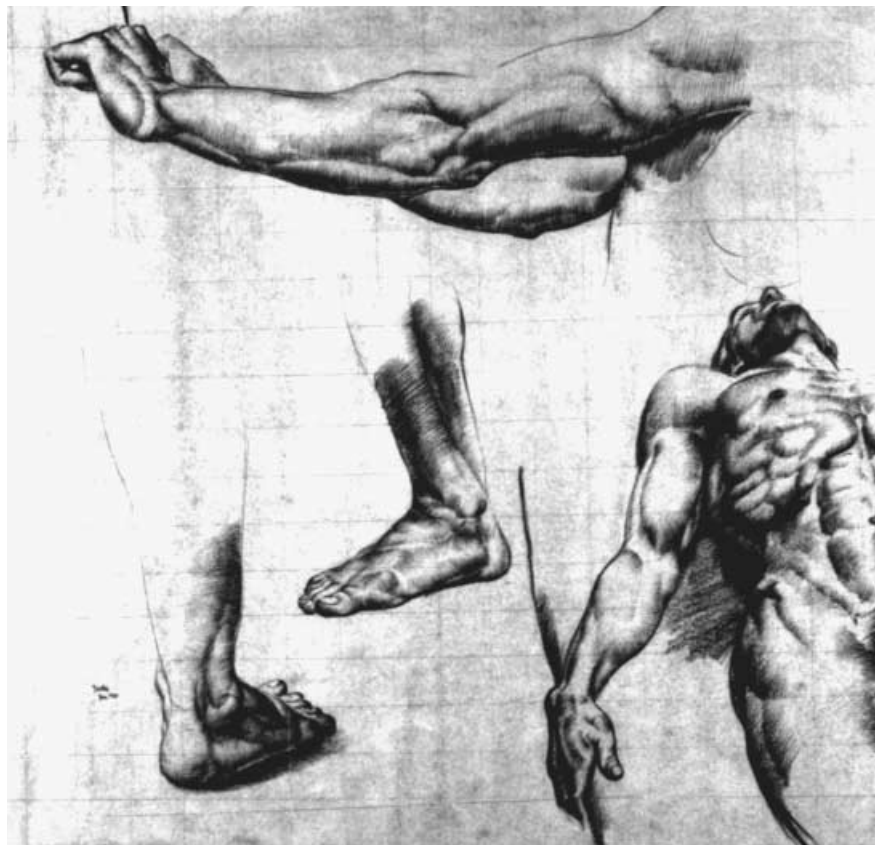
Helst skulle anatomiläraren själv vara konstnär, gärna också ha egen erfarenhet av dissektioner. Sådana personer var emellertid sällsynta, och därför kom åtskilliga medicinare att undervisa på Konstakademien. Först i raden var sannolikt fältskären Magnus Hedin, prosector i anatomi vid Medicinska och kirurgiska undervisningsverket i Stockholm, Karolinska institutets föregångare. Han började undervisa vid det som då hette Kongliga Ritaracademien omkring 1760. Johan Tobias Sergel uppges (som 16-åring) ha lärt sig en del anatomi av Hedin.

Helt oproblematiskt var det inte med

August Malmströms oljemålning på duk »Professor Carl Curman håller anatomilektion« (86,5x157 cm) visar en lektion vid Konstakademien i Stockholm 1891, då alla flickorna klarade sin tentamen om skelettet, som ägnades en termin med två timmars lektioner per vecka; lika stort utrymme fick läran om musklerna. Konstnären skänkte målningen till Konstakademien 1894.

Eleverna är från vänster Ester Kjerner, Alice Nordin, Otto Strandman, Hilda Råberg, Cecilia Palm, Tycho Ödberg, Lillie Maria Bergh, Emil Österman och Märta Carolina Norberg.

Det är oklart varför pojkarna är med på målningen, eftersom manliga och kvinnliga elever inte fick samundervisning i anatomi förrän omkring 1903 [1].

Erik Jerke(n)s muskelstudier från 1921 (brun krita, 50x62 cm) blev så lovordade att akademien köpte in teckningen, trots att det var ett elevarbete, något unikt i dess historia.

en kirurg som lärare för konstnärer. En av Hedins efterträdare, konstnären Pehr Gustaf Floding, skrev i en kursplan att kirurger riskerar att dränka blivande målare och skulptörer i fakta som de inte behöver. Det är en funktionell anatomi konstnärerna har nytta av. I Paris hade Floding utbildat sig också i anatomi, till och med ordnat egna obduktioner i bostaden. Den kirurgprofessor han hade som lärare föreläste emellertid om betydligt fler muskler än vad en tecknare behöver känna till [2].

Ändå blev det en kirurg som 1796 efterträdde Floding, regementskirurgen Olof Jakob Ekman. Han undervisade i anatomi under 40 år och tycks ha varit återhållsam med detaljerna. Liksom Floding varnade han eleverna för att överbetona musklernas uttryck, vilket var lätt hänt då man arbetade efter échorchéer. Ekman hänvisade bl a till Michelangelo, som understrukt att »lemmar som inte är i rörelse måste tecknas utan musklernas spel. Och om du gör på annat sätt avbildar du en säck nötter, snarare än en mänsklig kropp«.

Anders Retzius, som tog över 1836, syndade mer mot reglementets krav att läraren skulle göra skillnad mellan den »Chirurgiska och Målare Anatomen«. Hans intresse för detaljer var väl inte så förvånande med tanke på att han för eftervärlden är mest känd som antropolog

och grundare av den klassiska rasindelningen i långskallar och kortskallar.

Eftersom det var svårt att transportera lik till akademien höll Retzius många av sina lektioner, som inkluderade dissektioner, i Karolinska institutets anatomisal. Han var där professor i anatomi och fysiologi från 1824, från 1830 också inspektor, dvs rektor.

Även Carl Curman, liksom senare lärare i anatomi vid Konstakademien, lät eleverna vara med om dissektioner och demonstrationer på preparat vid Karolinska. Carl Larsson berättar i sin självbiografi »Jag« hur han med »fasans tjustring« bevittnade hur Curman öppnade en ännu varm kropp. Carl Larsson gick ut och kräcktes, men han vande sig så småningom vid lukten i anatomisalen med bord fulla av mer eller mindre »avgnagda människorester«. När akademiens hus byggdes om 1897 fick det ett »välvat likrum« och en hiss för liktransport från gatan. Rummet användes ett tjugotal år.

Carl Curman var efter Floding den ende anatomiläraren som uppfyllde akademiens önskemål att vara både konstnär och anatom med erfarenhet av dissektioner. Parallellt med att han studerade medicin var han extraelev – lovande som skulptör – vid Konstakademien. Där undervisade han i plastisk anatomi 1869–1902; eleverna tvingades bl a att plugga in de latinska namnen på musk-

lerna. Under större delen av den perioden var han också docent i balneologi och klimatologi vid Karolinska institutet, vars inspektor han blev 1830. Curman ledde byggandet av åtskilliga badhus i landet, bl a Sturebadet (»han lärde stockholmarna bada«). På Floragatan i Stockholm drev han också tillsammans med hustrun Calla litterära salonger.

I samband med en utställning av Konstakademiens studieteckningar för tio år sedan [1] siade Bo Sylan att »om – eller snarare när – intresset för att gestalta den mänskliga kroppen återkommer kommer också anatomiundervisningen vid konsthögskolorna åter!« [3]. Än är detta inte aktuellt vid Konsthögskolan, enligt vad Läkartidningen erfar.

I akademiens samlingar finns anatomiteckningar ända från 1750-talet. De flesta är övningsstycken, ibland dock imponerande sådana. Erik Jerke(n)s muskelstudier från 1921 blev så lovordade att akademien köpte in teckningen, något unikt i dess historia. Lovorden kom från Knut Kjellberg, professor i anatomi vid Konstakademien 1910–1921, för övrigt Läkartidningens förste redaktör från starten 1903 fram till 1921.

Han var den andre i raden av »lärdomsgiganter« på posten som lärare i anatomi [4]. Sedan följde Lännart Ribbing och Hjalmar Holmgren (1938–1951). Ribbing, som var zoolog och et-

Annons

Annons

nograf, var uppenbarligen en lärare att lägga märke till. Han hade vitt helskägg och ett stort hål i pannan efter trepanering. Att teckna rörelse lärde sig eleverna när han lät nakna manliga modeller springa runt i lektionssalen.

Holmgren var docent i anatomi vid Karolinska institutet och är värd att minnas också som författare till läroboken »Anatomi för konstnärer« (1947). Han tog hjälp av eleverna Pierre Olofsson, Palle Pernevi, Lennart Rodhe och Sven Olof Rosén för att illustrera verket, som också pryddes av allt från antika vas målningar över Leonardo da Vinci till Picasso – och fotografier av t ex skrikande barns ansikten.

De sista fasta lärarna i anatomi vid Konstakademien kom också från KI: docent Johannes Rhodin, som var specialiserad på elektronmikroskopi, och den välkände läroboksförfattaren professor Ture Petré.

Upprustningen av gamla »sunkiga« medicinhistoriska museer, liksom utställningar som »Spectacular bodies« i London nyligen [5] tyder emellertid på ett ökande intresse för kroppen.

Konstskribenten Ingela Lind [6] ser nya strömningar i tiden: Konstnärerna har närmast sig den gamla påtagliga läkekonsten. Det rör sig om ett återvändande till en handgriplig syn på människokroppen efter modernismens uppdelning och abstrahering av vetandet.

Kanske kommer man i framtiden att se 1900-talet som en parentes i samarbetet mellan läkare och konstnärer?

Yngve Karlsson

fd redaktör,

Läkartidningens medicinska redaktion

Referenser

1. Bonds G. I: Anatomier. Studieteckningar ur Konstakademiens samlingar. Stockholm: Konstakademien; 1991.
2. Weimarck T. Akademi och anatomi. Några aspekter på människokroppens historia i nya tidens konstnärutbildning och ateljépraktik med särskild tonvikt på anatomiundervisningen vid konstakademierna i Stockholm och Köpenhamn fram till 1800-talets början. Stockholm: Symposion, 1996.
3. Sylvan B. I: Anatomier. Studieteckningar ur Konstakademiens samlingar. Stockholm: Konstakademien, 1991.
4. De sköna konsternas akademi. Konstakademien 250 år. Monografier utgivna av Stockholms stad nr 69. Stockholm: Allmänna förlaget; 1986.
5. Räf K. Medicinsk konstupps. Aktuell Londonutställning om mötet mellan konsten och medicinen. Den fantastiska människokroppen. Läkartidningen 2000;97:5660-3.
6. Lind I. Konstnärerna ger sig in i kroppen. Dagens Nyheter 18 december 2000, sidan B1.

Adv Immunol, Adv Parasitol, Adv Virus Res, AIDS, Am J Clin Nutr, Am J Epidemiol, Am J Hum Genet, Am J Obstet Gynecol, Am J Pathol, Am J Physiol, Am J Psychiatry, Am J Respir Cell Mol Biol, Am J Respir Crit, Am J Surg Pathol, Am Trop Med Hyg, Anesth Analg, Anesthesiology, Ann Intern Med, Ann Neurol, Ann Surg, Annu Rev Cell, Annu Rev Immunol, Annu Rev Microbiol, Annu Rev Neurosci, Annu Rev Nutr, Annu Rev Pharmacol, Arch Dermatol, Arch Gen Psychiatry, Arch Ophthalmol, Arch Phys Med Rehabil, Arterioscl Thromb Vas Biol, Arthritis Rheum, Behav Brain Sci, Biol Reprod, Blood, Bone Marrow Transplant, Brain, Brain Pathol, CA Cancer J Clin, Cancer Causes Control, Cancer Epidemiol Biomarkers Prev, Cancer Gene Ther, Cancer Res, Cardiovasc Res, Cell, Circ Res, Circulation, Clin Exp Allergy, Clin Microbiol Rev, Clin Oral Implants Res, Clin Pharmacokinetics, Clin Pharmacol Ther, Crit Care Med, Crit Rev Food Sci Nutr, Crit Rev Toxicol, Curr Opin Cell Biol, Dev Dyn, Diabetes, Drug Dev Res, Drugs, Ear Hear, EMBO J, Endocr Rev, Epidemiology, Evol Biol, FASEB J, Fertil Steril, Gastroenterology, Gene Dev, Gut, Gynecol Oncol, Hepatology, Hum Mol Genet, Hum Reprod, Immunity, Immunol Today, Int J Androl, Invest Op-

nol, J Am Coll Cardiol, J Am Geriatr Soc, J Am Soc Nephrol, J Androl, J Biol Chem, J Biomed Mater Res, J Bone Joint Surg Am, J Bone Miner Res, J Cell Biol, J Cereb Blood Flow Metab, J Clin Invest, J Clin Oncol, J Clin Psychopharmacol, J Exp Med, J Gen Physiol, J Gerontol, J Infect Dis, J Invest Dermatol, J Investig Med, J Med Chem, J Natl Cancer Inst, J Neuro-pathol Exp Neurol, J Nucl Med, J Pediatr, J Physiol (London), J Pineal Res, J Thorac Cardiovasc Surg, J Trauma, J Vasc Surg, J Virol, JAMA, Kidney Int, Lancet, Laryngoscope, Magn Reson Med, Magnet Reson Quart, Med Decis Making, Med Res Rev, Microbiol Rev, Mol Cell Biol, Mol Cell Endocrinol, Mol Cell Mol Endocrinol, Nature, Nat Genet, Nat Med, Neuron, N Engl J Med, Ophthalmology, Osteoporos Int, Proc Natl Acad Sci U S A (PNAS), Pain, Parasitol Today, Pediatr Res, Pediatr Pharmacol Rev, Physiol Rev, Phys Ther, Prog Retin Eye Res, Psychophysiology, Radiology, Rev Physiol Biochem Pharmacol, Rheum Dis Clin North Am, Science, Stat Med, Trans R Soc Trop Med Hyg, Transplantation, Trends Biochem Sci, Trends Biotechnol, Trends Cardiovasc Med, Trends Cell Biol, Trends Genet, Trends Neurosci, Trends Pharmacol Sci

Forskare!

Meddela Läkartidningen när Du har fått ett manuskript publicerat i en välrenommerad internationell tidskrift med hög impact-faktor. Vi kommer då att publicera Din egen sammanfattning av arbetet på vår nya nyhetssida.

Definitionen för »tidskrifter med hög impact-faktor!« är att tidskriften finns med på ISIs lista över tidskrifter som har högst impact-faktor inom respektive medicinskt ämnesområde, eller finns med på listan över de 15 tidskrifter som har högst impact-faktor oberoende av ämnesområde. En komplett förteckning finner Du på

www.kib.ki.se/info/pub/journal_se.html

Gör så här: Skriv en kort sammanfattning av arbetet (200 till 300 ord) med tonvikt på resultat och betydelse. Använd formuleringar som kan förstås av alla läkare oberoende av specialitet. Ge hela referensen till artikeln (enligt Vancouver-systemet) och bifoga gärna en illustrativ bild eller ett informativt diagram. I speciella fall (t ex artiklar i N Engl J Med, Nature eller motsvarande) kan sammanfattningens publicering samordnas med artikelns publicering om Du meddelar oss publiceringsdatum minst 14 dagar i förväg.

Välkommen med din sammanfattning per e-post till redaktionen@lakartidningen.se
Josef Milerad,
medicinsk chefredaktör.

